

Föreställningarna om Meṭaṭron i äldre judisk mystik.

(o. 50-850 e.Kr.)

Av

Doc. Dr Phil. HUGO ODEBERG, Uppsala.

[Ur: Kyrkohistorisk Årsskrift 27, 1927, Uppsala 19[27-]28, s. 1-20.]

En av de centralaste gestalterna i den judiska mystikens föreställningsvärld är det himlaväsen, som gemenligen benämnes מֵטַטְרוֹן (Meṭaṭron). Meṭaṭron och de med Meṭaṭron sammanhängande idéerna spela en viktig roll i den judiska mystiken ända från dess tidigaste skede och fram till 1700-talets Qabbālā. Vi skola i det följande begränsa oss till den tidigare period, som sträcker sig från det första före oss kända omnämmandet av Meṭaṭron till tiden för den egentliga Qabbālā's första begynnelse, eller tiden c:a 50-850 e.Kr. Ämnets behandling torde därvid lämpligen fördela sig på följande tre uppgifter:

1) att ge en översiktlig, deskriptiv framställning av föreställningarna om Meṭaṭron, såsom dessa föreligga i de för oss tillgängliga källorna. Dessa källor ha vi därvid att undersöka i deras kronologiska följd, med särskild tonvikt lagd på de äldsta och grundläggande;

2) att i korthet behandla frågan om *namnet* Meṭaṭron's härledning samt

3) att framlägga ett försök till förklaring av *begreppet* Meṭaṭron's uppkomst.

I.

Det tidigaste omnämmandet av Henoks-Meṭaṭron påträffas i den så kallade *Hebreiska Henoksboken*, eller *3 Henok*, vars redaktion faller inom tredje århundradet e.Kr. (ed. H. Odeberg, Cambridge 1928). I denna hebreiska Henoksbok, som i likhet med den övriga Henoklitteraturens alster är av sammanfatt karaktär, förekomma två olika recensioner av en Meṭaṭron-

bok, den ena, längre, omfattande kapp. 3-16, den andra, kortare, kap. 48 C. De bägge recensionerna, som vi kunna benämna resp. det *längre Metaṭron-stycket* och det *kortare Metaṭron-stycket*, förete intet spår av direkt beroende av varandra. Likväl äro de tydligt grundade på samma traditionsstoff. Det längre Metaṭron-stycket består av 14 olika fragment, som tämligen löst sammanfogats till ett helt, det kortare Metaṭron-stycket ger en mera sammanhängande framställning. De äldsta delarna kunna med tämlig säkerhet bestämmas tillhöra senare hälften av 1:sta århundradet e.Kr. Dessa fragment ha sedermera varit föremål för tre tydligt påvisbara överarbetningar. Då det gäller att ge en översiktlig framställning av de *föreställningar* om Metaṭron, som möta oss i dessa Metaṭron-stycken, kunna vi särskilja följande tre skikt: (1) det äldsta, som representeras av de tidigaste fragmenten i det längre Metaṭron-stycket och den ursprungliga beståndsdel av det kortare, så vitt denna är tydligt urskiljbar, (2) det andra skiktet, som motsvarar det stadium, då Metaṭron-idéerna fingo burskap inom Henok-litteraturens krets, och (3) det tredje, som avspeglas endast i det längre Metaṭron-stycket, och som röjer inflytandet från en mot dessa idéers konsekvenser reagerande riktning.

1. *Äldsta skiktet.* Metaṭrons centrala roll framgår av kap. 12 (vs. 3-5), enligt vilket följande gudomliga uttalande om Metaṭron utgår till hela den himmelska världen: »Detta är Metaṭron, min tjänare. Jag har satt honom till furste och härskare över alla mina rikens furstar, och över alla himlarymdernas innevånare. Varje ängel och varje änglafurste, som har något att framlägga inför mig, må gå till honom i stället och framlägga sin sak inför honom. Och varje befallning som han giver Eder i mitt namn skolen I lyda och fullgöra ... Och jag har satt honom över allt jag äger i ⁴*rābōb* (den högsta himmelska världen), och över alla *livets* skatter (*eller* livets boningar) i himlen.» — I samband därmed skildras huru Metaṭron har en

tron, vilken är en avglans (eller avbild, uttrycket är: מַעֲיָן *mē'ēn*) av den gudomliga tronen, härlighetens tron (כִּסֵּא הַכְבוֹד *kissē ha-kkābōd*). På liknande sätt uttrycker det kortare Metatron-stycket (kap. 48 C^{8,9} Metatrons funktioner: »Gud (eller såsom det regelbundet heter: »den Helige, välsignad vare han»: הַקַּבָּ"ה *ha-qQādōš bārūk hū*) talar: »Jag har satt upp hans tron vid ingången till min innersta boning, på det han må trona på den och döma alla himmelens innebyggare. Och jag har ställt varje änglaturste under hans domvärjo, till att mottaga fullmakt av honom och utföra hans vilja. Och jag har givit de 70 änglaturstarna (över jordens riken) i hans hand, för att han genom dem må kungöra mina ord och befallningar till jordens alla nationer (tungomål), och för att han med sitt ord må fälla de stolta till marken och med sina läppars tal upphöja de ödmjuka» o.s.v., varvid det tydligt ut-säges att Metatron har fullmakt att utföra vad som enligt Danielsbokens 2:a kapitel är ett gudomligt prerogativ (där heter det ju om Iḥuḥ: »Han låter tider och stunder omskifta, han avsätter konungar och tillsätter konungar, han giver åt de visa deras vishet och åt de förståndiga deras förstånd»). Metatron är alltså den med fullmakt utrustade *representanten* för Gudomen, Guds *vice-regent*, det *högsta himlaväsendet*, *domaren* såväl över himlarnas som jordens innebyggare, i vilkens hand Gud givit allt och vilken han satt över allt i himmel och på jord.

Liksom Metatron's tron är en avbild av den gudomliga tronen, כִּסֵּא הַכְבוֹד, så är vidare Metatron själv en *avbild* av den Helige. Metatron är den *lille Iḥuḥ*, יְהוָה הַקָּטָן [*Iahuaē (Iāhō) ha-qqātān*]. Så säger Metatron om sig själv enligt det längre Metatronstycket, kap. 12⁵: »Han (det är Gud) kallade mig den *lille Iḥuḥ* inför hela sin himmelska familj (d.v.s. änglavärlden)». Likaledes låter det kortare Metatron-stycket den Helige säga: »Jag gav honom av min ära, mitt majestät och min glans ... Jag kallade honom den *lille Iḥuḥ*». Enligt

det kortare Meṭaṭron-stycket heter han jämväl אֲדֹנָי 'Aḏōnāi , (icke: den lille 'Aḏōnāi), d. v. s. han bär det näst Iahve heligaste gudomliga namnet. Enligt båda Meṭaṭron-styckena bär Meṭaṭron också de 70 gudomliga namnen, vilka representera Guds herravälde över världen. Som den lille Iahve kallas också enligt det kortare Meṭaṭron-stycket Meṭaṭron שַׂר הַפְּנִיִּים [*šar ha-ppānīm*]: den gudomliga närhetens furste. Hans förhållande till den Helige uttryckes slutligen därigenom, att den Helige omfattar Meṭaṭron med en alldeles speciell kärlek.

Vi hörde, att bland de ting som överlämnats i Meṭaṭron's hand särskilt framhövdes livets skatter' (אוֹצְרוֹת חַיִּים) 'ōṣ'roḅ ḥaiim). Detta betonas på flera ställen. Meṭaṭron är den som har livet och förmedlar livet till alla väsen i universum. Ett med detta sammanhörande viktigt begrepp är det, som benämnes פֶּרְנָסָה [*parnāsā*], vilket närmast betyder *himmelsk näring, föda*. Han har satts över פֶּרְנָסָה och förmedlar פֶּרְנָסָה.¹

Vidare: Meṭaṭron har del i *det gudomliga allvetandet* och *förutvetandet*, han känner alla hemligheter och besitter all vishet. Särskilt har han förmågan att känna alla människors gärningar, ja deras innersta, förborgade tankar.² Detta allvetande har meddelats honom direkt av Gud själv. Det heter i 3 Hen. 11 kap. (Meṭaṭron är den talande): »Från begynnelsen uppenbarade den Helige för mig Tōrās alla mysterier, vishetens alla hemligheter, alla den fullkomliga lagens djupheter och alla levande väsens hjärtans tankar; alla universums hemligheter och alla skapelsens (eller: 'urtidens') hemligheter äro uppenbara för mig liksom de äro uppenbara för urtidens skapare. Innan en människa tänker i hemlighet, vet jag vad som är i hans tanke, och innan en människa gör något, ser jag det. Och det finns ingen ting i höjden eller i djupet som är fördolt för mig.» Och det kortare Meṭaṭron-stycket säger: »Varje hemlighet uppenbarade jag (Gud) för honom (Meṭaṭron) såsom en Fader.³

Det observerades, att Meṭatron's delaktighet i det gudomliga allvetandet och förutvetandet daterades från *begynnelsen*. Därmed har antytts, att Meṭatron är ett urtidsväsende. Meṭatron är förbunden med kosmos' begynnelse. Han besitter kunskap om skapelseverkets hemlighet. Själva skapelseverket är emellertid även här Guds uteslutande verk. Ingenstädes säges uttryckligen att världen »blev till genom Meṭatron». Meṭatrons kosmiska funktion angives emellertid med bokstavsmystikens uttryckssätt sålunda: »Den Helige inristade på min krona de bokstäver genom vilka allt skapats, himmel och jord ... planeter och konstellationer ... alla universums krafter och hela skapelsens ordning» (kap. 11 i det längre Meṭatronstycket). Det kortare Meṭatron-stycket ger Meṭatron namnet 'Ālaḥ, den första bokstaven i alfabetet och antyder, att därmed menas, att Meṭatron är den himmelska אדם קדמון [*'Ādām qadmōn*], urmänniskan, här i betydelsen av den från vilken det gudomliga, himmelska, eller andliga elementet i människan har emanerat, vilken nedsteg i den förste 'Ādām, ingick i människovärlden i och med att den förste 'Ādām fick נשמה [*n^ešmā*], sin levande själ, från Gud (48 C^{1f}). Det må redan här anmärkas, att föreställningen synes vara alldeles identisk med det Mandeiska begreppet 'Aḏaḱas, den fördolda, eller inre människan, om vilken det också säges, att han nedsteg i den jordiska, dödliga 'Ādām, och som jämväl spelar rollen av urmänniska.⁴ Emellertid är på denna punkt överarbetningen från Henok-idéernas krets relativt genomgripande, och fastställandet av det ursprungliga begreppets karaktär och omfattning bereder vissa svårigheter, varför resultatet blir osäkert. Ett spår av föreställningen om Meṭatron såsom *Ādām qadmōn* eller urmänniskan förefinnes även i det längre Meṭatron-stycket, där Meṭatrons (gestalt) beskrives såsom koextensiv med universums storlek, en bild som i tidigare rabbinska källor (t. ex. Talmud-traktaten *H^agigā*'s mystiskt orienterade 2:a kapitel⁵ och *Miḏraš b^erēšip Rabbā* 1 9) användes om urmänniskan. Man

vill med denna bild på känt sätt uttrycka, att urmänniskan är den representativa summan av hela mänskligheten (till dess andliga beståndsdel) och, parallellt därmed, det andliga såsom nedstiget i kosmos.

Slutligen må nämnas att Meṭaṭrons relation till människovärlden, förutom vad som redan nämnts, nämligen hans roll av domare, förmedlare av liv och *parṇāsā*, samt av urmänniska, jämväl redan i det äldsta skiktet representeras som den som förmedlar *hemligheterna*, den djupare insikten, till dem som vilja och kunna mottaga den. Enligt det kortare Meṭaṭronstycket har Gud givit Meṭaṭron i uppdrag av uppenbara för människorna Guds hemligheter och att undervisa dem i visdom och kunskap, rätt och rättfärdighet (48 C⁹). Detta framställs som en viktig detalj av Meṭaṭrons fullmakt att utföra eller fullborda den Heliges verk.

2. *Andra skiktet*: Meṭaṭron-idéerna vinna burskap hos och införlivas med de föreställningar, som utvecklats inom Henokmystiken. Det utmärkande är här, att Meṭaṭron identifieras med Henok. Meṭaṭron blir, om man så må säga, en historisk person Han har en gång levat på jorden i en människas gestalt, nämligen som den bibliske Henok. Denna identifieringsprocess faller till tiden inom 2:a århundrandet e.Kr. Redan i 2:a Henoksboken⁶ spela idéerna om Henoks transformering till ett upphöjt änglaväsen en stor roll; detta föreställningskomplex är ju för övrigt påvisbart, ehuru i outvecklad form redan i 1 Henoks 70 kap. och i Jubileerbokens 4 kap.

I bägge Meṭaṭron-styckena sker identifieringen av Henok med Meṭaṭron på så sätt, att Henoks upphöjelse från jorden och den jordiska människovarelsens form sker i successiva stadier; de olika funktioner, som i det tidigare skiktet fattats som '*från begynnelsen*' tillhörande Meṭaṭron, skildras härvid såsom successivt meddelade åt Henok, allteftersom han stiger högre och högre i den himmelska världen. Denna identifiering av Henok med Meṭaṭron har haft genomgripande bety-

delse för Meṭaṭron-föreställningarnas utveckling. Under hela den judiska mystikens historia ända fram till 18:de århundradets Qabbālā påträffar man identiteten av Henok och Meṭaṭron såsom en fast rotad tradition. Enär denna tradition går tillbaka just till 3 Henok's Meṭaṭron-stycken, på vilka man förresten medvetet stöder sig, så torde ett kort referat av dessas framställning här vara befogad.

I det längre Meṭaṭron-stycket heter det (5 kap.), att Guds שכינה [*Šekinā*] d.v.s. gudomen såsom närvarande och verksam i människovärlden, bodde på jorden även efter 'Ādāms utdrivande från paradiset. På grund av att *Šekinās* glans överskyggade hela jorden, d.v.s. den gudomliga närvaron omedelbart uppfattades av människorna, kunde inga onda andar få makt över människorna, icke heller drabbades de av sjukdomar eller ledo någon slags smärta. Detta tillstånd försatte tills 'Ēnōš⁷ framträdde. Denne, 'Ēnōš, blev upphovet till avgudadyrkan, eller, som det heter, 'alla avgudadyrkares överhuvud': 'Ēnōš vände människornas sinnen från Gud till avgudadyrkan och trolldom (magi). Därmed förlorade de känslan av den gudomliga närvaron, och på samma gång det skydd, den trygghet, som *Šekinās* inneboende i världen (och i dem själva) berett dem. Detta uttryckes så, att Gud tog bort sin *Šekinā* från jorden och lyfte den upp till himlen. Men med *Šekinā* borttogs och upplyftes även Henok. Grunden till Henoks upphöjelse från jorden jämte *Šekinā* anges sålunda: »Denne som jag tagit bort från dem är den *utvalde*⁸ bland världens inbyggare, och han *ensam* är *likvärdig* med dem alla i tro, rättfärdighet och fullkomliga verk, och jag har tagit honom såsom min tribut från min skapade värld». I det kortare Meṭaṭron-stycket är idén om Meṭaṭron såsom ett himmelskt urtidsväsen bibehållen vid identifieringen med Henok. Han utmärkes till skillnad från de övriga himlaväsendena med namnet אִהִיד [*iāhid*] eller אֵהָאד 'ēhād, den *Ende*, Ene, i samma mening som en del av de mandeiska källorna tala om det till världen

nedstigna andeväsendet såsom den 'store Ende', אֵיְהִידָה רַבָּא [iḥidā rabbā]. Meṭaṭron nedsteg i människovärlden i och med den förste 'Ādāms skapelse (väl, såsom vi förut antytt, ett ursprungligt drag), men under en senare generation levde han på jorden i Henoks gestalt. När på grund av människosläktets fördärv det gudomliga icke längre kunde dväljas bland människorna, togs Meṭaṭron i Henoks gestalt bort från dem och lyftes upp till Guds närhet, till den högsta himlen.

Bägge Meṭaṭron-styckena angiva det såsom en utmärkande funktion för den till himlen upphöjde Henok-Meṭaṭron, att vara den som avlägger vittnesbörd om människornas fördärv, grundat därpå, att han själv varit en människa. Från att vara det himmelska vittnet (denna föreställning om Henok finnes ju redan i Jubileerboken 4^{23, 24}) blir han emellertid genom identifieringen med Meṭaṭron *domaren*, vars *domaremakt* motiveras med att han är av samma art som de, vilka han dömer. Han är en ängel såsom änglarna och en människa såsom människorna.⁹

Jämte *vittne* och *domare* är Henok-Meṭaṭron typen för människoandens vandring, dess himmelsresa. Liksom 'Eṇōš är huvudet för avgudadyrkarna är Henok huvudet för dem vilkas ande aspirerar till förening med Gud. Här mötas i Henok-Meṭaṭron föreställningar, som finnas latenta såväl i de tidigare Henoks- som de tidigare Meṭaṭron-idéerna. 3 *Henok* an knyter här direkt till 1 *Henok* 71¹⁴⁻¹⁶, där Henok framställes såsom den eviga typen för och bäraren av rättfärdighet, i vars fotspår alla skola vandra, som höra den himmelska världen till. Men under det att Henok i denna sin egenskap i 1 *Hen.* kallas Människosonen, är detta namn bannlyst ur 3 *Hen.*; dess exakta ekvivalent i 3 *Hen.* är emellertid נֶעַר [nā'ar], 'barnet', 'den lille', vilket uttryckligen säges hänsyfta på Meṭaṭrons identitet med Henok.¹⁰ Detta 'נֶעַר' har således samma användning som det mandeiska רַבִּיָּא טַלְיָא [rabīā ṭaliā] eller det

'ungdomliga barnet', vilket i *Ginzā* användes om sådana bärare av det gudomliga i den jordiska världen och på samma gång sändebud och representanter för människoandens återfärd till sitt urhem, som *Mandā dHayyē*, 'Enoš' och 'Sonen'.¹¹

Härmed ha de centrala dragen i Henok-Meṭaṭron-skiktet antytt. Några ytterligare detaljer förtjäna dock omnämnas. Vid Henoks upphöjelse från jorden genom de lägre himlarna till den högsta himmeln visa sig vissa höga änglaväsen fientliga mot hans upphöjelse. Detta är tydligen en omformning av den välkända idén om hur människoanden, respektive urmänniskan-sändebudet, på sin färd från och till det himmelska urhemmet måste passera genom mot densamma fientliga makters regioner. De mot Henok-Meṭaṭron fientliga änglarna misskänna emellertid hans verkliga karaktär. De se i honom endast en obetydlig jordevarelse, en 'kvinns son', en 'försvinnande droppe bland himlavärldarnas stora flammande härskare'; men sedan få de genom den gudomliga rösten veta, att denne i själva verket är större än dem alla och är satt till deras härskare och domare (*3 Hen.* 4^{7,8} 6^{2,3}). Även denna föreställning är ju en välbekant företeelse inom den samtida orientalska mystiken, och som man känner igen i *Tomasakternas* själshymn, i det Ignatianska *Ephesierbrevet* (kap. 19) samt i *Jesajas himmelfärd* (1 Kor. 29 2 Kor. 89 Phil. 26-8). Den största likheten i själva föreställningens fraseologi med *3 Hen.* påträffas emellertid i mandeiska källor.¹²

Slutligen må det påpekas, att Henok-Meṭaṭrons himmelfärd tänkes inleda människovärldens katastrof, i detta fall symboliserad genom syndafloden.¹³ I och med att Meṭaṭron, såsom det gudomliga elementet i människovärlden, i Henok lämnat den, är människovärlden, ja hela det levande kosmos dömt till undergång. Detta likaledes från människomystiken igenkända drag är tämligen löst infogat i *3 Hen.*; av senare urkunder finner man emellertid att det spelat en stor roll: Meṭaṭron

representeras ofta som världens pelare, den på vars närvaro i världen dennas bestånd beror.¹⁴

3. *Tredje skiktet*. Såsom nämnts, visar det längre Meṭatronstycket spår av en mot Meṭatron-spekulationernas konsekvenser oppositionell riktning. Denna riktning har icke haft någon som helst betydelse för Meṭatron-föreställningarnas utveckling i den judiska *mystiken*. Däremot är den karakteristisk för den ståndpunkt, som de *talmudiska* rabbinerna från och med 2:a århundradets senare hälft kommo att intaga till Meṭatron-föreställningarna. Enligt 3 *Hen.* 16 var Meṭatrons upphøjelse endast av temporär natur. Visserligen var det sant, att han en tid hade sin egen tron; men när en gång den sedermera såsom avfälling betraktade 'Æliša' bæn 'Aḅuiā († c:a 130) företog en ekstatisk himmelsresa och nådde den högsta himmeln, samt där fick se Meṭatron i all sin glans, utropade han: »Sannerligen! *det finnes ju två gudomliga makter i himlen!*»¹⁵ I samma ögonblick utgick en gudomlig befallning att straffa Meṭatron och fråntaga honom hans tron, på samma gång som 'Æliša' bæn 'Aḅuiā utestängdes från möjligheten till bättring. I denna skildring som också influerades i den babyloniska Talmud¹⁶, avspeglas i verkligheten Meṭatron-spekulationernas öde i den rabbinska, talmudiska judendomen. Därför att vad som av mystikerna framställdes om Meṭatron kunde ge anledning till missförstånd och förleda den oinitierade till att däri se en avprutning på judendomens centraltes: Guds absoluta enhet, så *förkastades* dessa Meṭatron-föreställningar, först i deras mera extravaganta former, därefter helt och hållet.

Vi skola nu vända oss till de källor för judisk mystik, som i tiden komma efter 3 *Hen.* och som blivit bevarade till vår tid. Därvid behöva vi endast flyktigt vidröra den s.k. rabbinska litteraturen, d.v.s. *Talmud*, *Midrāš* och *Targum*. Förekomsten av Meṭatron-idéerna i den rabbinska litteraturen har ingen annan betydelse än att de bevisa, hur djupt rotade dessa idéer en gång varit även i de rabbinska kretsarna, nämligen hos de tidi-

gare s.k. tannaitiska rabbinerna i Palestina. Både den *palestinensiska* och *babyloniska Talmud*, i såväl *Bārāiḇā* som *Tōsæftā*, ge autentiska vittnesbörd om att Metatron-mystiken med iver omfattats av sådana auktoriteter som *Iḥⁿnān bæn Zakkai* (verkade omkring 40-80 e.Kr.), *N^eḥoniā bæn ha-Qānā* (50-110 e.Kr.), *Iehōšū^a bæn Ḥⁿnaniā* (70-120 e.Kr.), *'Æl'āzār bæn 'Ārāk* (100-125 e.Kr.), av den berömde R. *Išmā'el bæn 'Ælišā* († c:a 132 e.Kr.), — vilken enligt 3 *Henoks* redaktor är det längre Metatron-styckets tradent — dennes samtida, lika framstående R. *'Aqibā bæn Iōsēf*, dennes lärjunge R. *Ḥⁿnaniā bæn Ḥ^akinai*, samt av de i den mystiska ekstasen bevandrade RR. *Šim'on bæn 'Azzai*, *Šim'on bæn Zōmā* och den ovan nämnde *'Ælišā bæn 'Aḇuiā*. Redan fr.o.m. Tannā'ims tredje generation, alltså omkring år 130 à 140 e.Kr., började man taga avstånd från Metatron-mystiken. Det var denna generations män som förklarade *'Ælišā bæn 'Aḇuiā* för avfälling och betecknande nog härledde hans avfall direkt från hans sysslande med Metatron(-spekulationerna). Och omkring år 200 varnar *Mišnā* för denna mystik, vilken kallas *מעשה בראשית* [*ma^ašē b^erēšīṭ*, ung. = kosmologi] och *מעשה מרכבא* [*ma^ašē mærkābā*, ung. = metafysik], samt förbjuder uttryckligen all offentlig undervisning i dessa stycken.¹⁷

En föreställning om den negativa kritik, som i den rabbiniska litteraturen riktas mot Metatron-föreställningen, får man redan genom de tre dicta i den babyloniska Talmud, vilka beröra Metatron. Dessa kunna i korthet återges sålunda: *Sanhedrin 38 b*: »När det i Exod. 24¹ säges till Moses: 'Kom upp till Yahve', så syftar visserligen detta Yahve icke på Gud själv utan på Metatron, och när det i Exod. 23 heter om Yahves ängel, att han skulle leda Israels barn och icke skulle förlåta dem deras överträdelser, så är det visserligen även där fråga om Metatron, »*men* vi (= Israel) antogo honom aldrig såsom *פרונקא* [*paruanqā*¹⁸]; »; *'Abōdā Zārā 3 b*: »Det är sant, att

Meṭatron deltagar i det gudomliga arbetet, utför Guds verk, men detta är endast under en kort del av dagen, och berör endast ett jämförelsevis obetydligt arbete, nämligen undervisandet i himlen av dem som dött såsom barn». *H^g 15 a*, vilken redan omnämnts, betonar, att Meṭatron's upphöjelse till ett väsen med egen tron endast var temporär och nu för alltid upphört. Man kan tryggt hävda, att den ortodoxa rabbinismen, sådan den avspeglas i Talmud, Miḏraš och även Targum, totalt saknar begrepp om Meṭatron-mystikens egentliga innebörd.

Vi ha här efter att ge en kort översikt över Meṭatronföreställningarna i den på 3 *Hen.* följande mystiska litteraturen. Då en stor del av denna mystiska litteraturs verk icke förut gjorts till föremål för undersökning, och några bestämda titlar eller överskrifter icke finnas i de judiska texterna, nödgas vi referera till dem med själv-valda titlar.

Närmast kommer då *Första Išma'els-apokalypsen*¹⁹, vilken i sin nuvarande form torde gå tillbaka till början av tredje århundradet. Denna skildrar den yttersta fulländningens tid, som också är förnyelsens tid. Intressant är härvid, att i denna apokalyps två olika eskatologier stå oförmedlade vid sidan av varandra. Den ena är den traditionella, med David såsom Messiaskonungen, som tronar i det himmelska templet, i vilket Israels och Juda stammar återförenats. I den andra eskatologien är Meṭatron huvudfiguren. Han är den andre tron-innehavaren, som inför himlariket representerar gudomen, och inför den Högste representerar det till fullständig harmoni fulländade och förnyade himlariket (*מלכות השמים* *malkūp ha-ššāmaim*) av änglar och människoandar. Han är huvudet för den himmelska familjen. Man kommer ovillkorligen att tänka på den mandeiska beteckningen av urmänniskan-budbäraren såsom huvudet för andarnas stam (*rēšā d'kānā d'nišmāpā*). Harmonien och enheten i det fulländade gudsriket symboliseras av himlasången »helig, helig, helig», som upp-

stämmer inför härlighetens tron och inför Meṭaṭron (jfr Uppenb.-bokens uttryckssätt). Det må anmärkas, att gent emot David såsom den nationella Messiaskonungen representerar Meṭaṭron det universella Gudsherraväldet.

*Hēkālōp Rabbāpi*²⁰ (tid förmodligen 300-talet). Här är Meṭaṭron åtskild från *Šar ha-pPānim*, den gudomliga närhetens eller ansiktets furste, likaledes ha hans kosmiska funktioner överförts på ett annat himlaväsende, *'Anāfi'el*. Båda dessa betraktas som lägre än Meṭaṭron. Meṭaṭron intager i stället en sublim plats och kan på vissa ställen knappt skiljas från *Šekinā*. Meṭaṭron är icke blott bäraren av de gudomliga namnen, den ende som är i besittning av gudomens innersta hemligheter, han tillägges även speciellt gudomliga attribut. Bästa begreppet om Meṭaṭron-föreställningens roll i denna bok ger måhända ett citat. 26 kap. 8 vers lyder: »Ingen varken i höjden eller i djupet, varken bland urtidens eller sista tidens väsen förmår känna dina verk och utforska dina underbara gärningar, ej heller kan någon efterlikna dem, o, *'Ālaf* o.s.v. *Meṭaṭron*, som benämnes med 8 namn. På grund av den kärlek, med vilken de älska honom (Meṭaṭron) i höjden, kalla de honom i de heligas hyddor: Meṭaṭron, Yahves tjänare, den långmodige och store i barmhärtighet.»²¹ Innebörden ger sig själv.

I den *1:sta martyrligenden*²² [עשרה הרוגי מלכות] (*'Āsarā h^arūgē malkūp*) (från samma tid) är Meṭaṭron den ekstatiska märkābā-mystikens vägvisare och lärare. I den *2:dra martyrligenden*²² benämnes Meṭaṭron 'Tjänaren', *'Ābād*, han har ett eget tempel med ett altare, vars överstepräst synes vara Mikā'el. »På detta altare», säger Meṭaṭron, »offra vi de 'rättfärdigas andar' åt den Helige.» Den underliggande tanken synes vara att betona, att Meṭaṭron är den som har hand om de till himlen återvända andarna. Det är genom honom som andarna återförs till sin ursprungliga boning. Detta bekräftas av den här för första gången klart formulerade satsen: 'den rättfärdige, *ha-ššaddiq* (närmast = den, hos vilken det gudom-

liga har vaknat till liv), på jorden är en avbild av Meṭaṭron i himlen'. Han bär Meṭaṭrons glans eller kraft inom sig. Han är på ett mystiskt sätt förbunden med Meṭaṭron, och på grund av denna mystiska förbindelse stiger han efter jordelivet upp till Meṭaṭron's tempel och blir återförd till gudomens innersta boning. Men det antydes också, att det finnes i olika tider alldeles speciella bärare av det gudomliga, vad man skulle kunna kalla inkarnationer av Meṭaṭron. En sådan var för sin tidsålder R. Iṣma'el (liksom Henok var för sin tidsålder).

Närmast efter de nämnda verken, vilka tillhöra en och samma period, komma de två i den senare Qabbālās tid flitigt studerade arbetena קומה שער²³ [*Št'ūr Qōmā*] och היכלות זטרת²⁴ [*Hēkālōḅ Zōṯ'rāḅt*]. Dessas exakta tid är svårbestämbar. Med säkerhet kan man emellertid säga, att de icke äro senare än 4:de århundradet. Den märkvärdiga *Št'ūr Qōmā* söker skildra gudomens manifestation med talmystikens uttrycksmedel på ett sätt, som påminner om gnostikern Markos' spekulationer, såsom de skildras av Ireneus²⁵ och Hippolytus²⁶. Meṭaṭron är här 'Āḏām qādmōn, urmänniskan. Egendomligt är, att gudomen själv såsom manifesterad bär namnet 'Āḏām, människan. Av Āḏām, såsom gudomen, är Meṭaṭron, 'Āḏām qādmōn, den första, allinnefattande avbilden.²⁷ Han är huvudet för hela mänskligheten till dess andliga beståndsdel, men han är också det första kosmiska elementet, kosmos' begynnelse, och som sådan bär han namnet *Ālāf*, den första bokstaven i alfabetet, ett drag som vi mött redan i det kortare Meṭaṭron-stycket i *3 Henok* och i *Hēkālōḅ Rabbāḅt*. Olika spekulationer anknytas till 'Āḏām's och 'Āḏām-Qādmōn-Meṭaṭrons kroppsliga gestalt och dess olika delar, huvud, hals, skuldror, bröst o.s.v., alldeles som till Aletheia's kropp enligt Markos' gnostiska system. Detaljerna måste vi här förbigå. I övrigt upprepar *Št'ūr Qōmā* de tidigare traditionerna om Meṭaṭron. Särskilt märkes att *Št'ūr Qōmā* betonar Meṭaṭron's universella karaktär, låter honom göra det gudomliga namnet

känt på alla de 70 språken, kallar honom שר העולם (*śar hā-’ōlām*), världens furste; Meṭaṭron är vidare översteprästen i den himmelska helgedomen, vilken benämnes משכן הנער (*miškan ha-nNá‘ar*) = barnets (d.v.s. Meṭaṭrons) helgedom; har en tron närmast under den gudomliga tronen, var den som förmedlade de gudomliga hemligheterna till Moses o.s.v.

Hekālōp Zoṛ rāpi. Meṭaṭron är Guds representant i tre olika funktioner: såsom Israels Gud, såsom världens Gud och såsom den i individen immanente Guden, den levande Guden. Karakteristiskt nog representerar Gud själv vad man närmast skulle kunna kalla den allmänna uppenbarelsen, Meṭaṭron däremot den särskilda uppenbarelsen. Den som förbundits med Meṭaṭron har därigenom lärt känna Gud, förbundits med Gud, på ett alldeles särskilt sätt. Termen är: הזרוג *hizdaṣṣūg* (av זוג sammanoka). Genom Meṭaṭron bor Gud, med ett uttryck som användes redan i *Hekālōp Rabbāpi*, i människans hjärta: בלבו של אדם *b^elibbō šæl ’ādām*. Meṭaṭron är den som öppnar (Mærkābā-)extasens portar för den invigde.

Något senare än de nyss nämnda arbetena äro en grupp av skrifter, vilka utmärkas av att de skjuta traditionerna om Meṭaṭron’s förbindelse med Moses i förgrunden. Hit höra: *G^edullaḅ Mošæ*²⁸ ; *Haggādāḅ Š^emá’ Isrā’el*²⁹ ; *Séfær Ma’ian Hākmā*³⁰; ett fragment av en *Moses himmel färd*³¹, samt slutligen den av Dr. Gaster i London utgivna *Harbā d^e-Mošæ*.³² Samtliga tidigare föreställningar återfinnas i dessa skrifter, men tonvikten är lagd på den idé, att Meṭaṭron är den, som förmedlade lagen Tōrā till Moses. Men icke blott den skrivna och den muntliga Tōrā förmedlades till Moses av Meṭaṭron, utan även alla mystikens hemligheter, alla esoteriska läror. Huvudsumman är: ingen ny profet kan sanningsenligt hävda sig ha mottagit uppenbarelsen, som gå utöver vad som redan mottagits av Moses. Och intet annat himlaväsen kan meddela autentiska uppenbarelsen, än Meṭaṭron. Men den, som aspirerar till kunskap om de innersta mysterierna och till inlevelse i ande-

världens olika regioner, kan genom mystiska övningar och det tysta upprepadet av heliga ord och mantriska böner komma i direkt förbindelse med Meṭaṭron samt göra liknande upplevelser som en gång Henok, Moses eller Elias etc., de tidigare inkarnationerna av Meṭaṭron. På samma gång är Meṭaṭron bäraren av det gudomliga i världen [det heter: *Šēkinā är med honom (Meṭaṭron) på varje ort*], likaväl som den kosmiska urmänniskan. Mycket klart framträder här den föreställning om Meṭaṭron, vilken redan tidigare antytts: Meṭaṭron är urmänniskan, utgör det gudomliga elementet i 'Ādām, den första människan, och representerar summan av det andliga i hela mänskligheten, av alla människoandar. Dessutom är han på ett särskilt sätt närvarande i vissa religionens heroer; genom dessa fungerar han då som en gudomlig profet, en sanningens budbärare till sin tidsålder. Ur de här ifrågavarande skrifterna kan man utläsa den läran, att Moses var den *högste* bland dessa bärare av Meṭaṭron, i den nuvarande världen. Hela detta idékomplex kännes igen från de sedan Boussets *Hauptprobleme der Gnosis* välbekanta ställena i de pseudo-klementinska skrifterna samt från Epiphanius' framställning av ebioniternas (och elkesaiternas) system.³³ Här är urmänniskan Adam bärare av den rena och fulländade uppenbarelsen om Gud. Efter den historiske Adam har den gudomlige profeten personligen uppenbarat sig i Henok, Noa, Abraham, Isak, Jakob och Moses. Allra sist och slutgiltigt uppenbarar han sig i Kristus. Föreställningen återfinnes även i liknande form i mandeiska källor, där representerade av de olika gudomliga budbärarna såsom tidsåldrarnas väktare efter 'Adakas (den inre Adam). Bland dem äro Abel (*Hībil*), Seth (*Šipil*) och 'Enoš, alltså bibliska gestalter.

Inom den äldre judiska mystikens ram falla ytterligare några skrifter, vilka förskriver sig från tiden för Islams första utbredande. De äro huvudsakligen apokalypter, vilka tolka Islams framträdande såsom tecknet till den Messianska tidsålderns

inbrott. Föreställningarna om Meṭaṭron äro här helt ytliga: han är den ängel, som sitter inne med kunskapen om de yttersta tingen och om Guds avsikter med människorna. Dessa kunskaper meddelar han till visionären. Till dessa skrifter höra: *R. 'Aqibā's Alfabet* (vilket innehåller flera äldre fragment, som dock icke beröra Meṭaṭron), *R. Šim'on ben Yoḥai's uppenbarelse*, *R. Šim'on bæn Yoḥai's bön*, *'Aggādāḅ R. Išma'el* eller *den Andra Išmaels-apokalypsen* och *Miḏraš P'ṭiraḅ Mosæ*.

Slutligen må nämnas, att vi genom en av de arameiska inkantationstexterna från Nippur, vilka utgivits av J. A. Montgomery från Philadelphia³⁴, kunna se, att Meṭaṭron i vissa kretsar identifierats med *Hermes*. Texten i fråga återger i övrigt namn, som redan i 3 *Hen.* tilläggas Meṭaṭron. Angående de närmare omständigheterna vid denna intressanta identifiering av *Hermes* med Meṭaṭron sakna vi emellertid varje som helst källa. Man kan möjligen till jämförelse erinra om att den religiösa krets, som förefanns i Ḥarrān i norra Mesopotamien, och som motstod såväl kristna (under 4:de århundradet) som islamska (under 7:de) omvändelseförsök samt kallade sig ssabier och påstod sig hava de hermetiska skrifterna till religiös urkund, identifierade *Hermes* med *Henok* (vilken senare ju i judisk mystik = Meṭaṭron).³⁵

Härmed måste översikten av Meṭaṭronföreställningen i äldre judisk mystik anses vara avslutad. De härefter följande skrifter, som behandla Meṭaṭron, tillhöra redan den egentliga Qabbālā's period.

II.

Härnäst följer att i korthet beröra problemet om uppkomsten av namnet och begreppet Meṭaṭron. Vad då först beträffar *namnet* Meṭaṭron, så synes det av de nu tillgängliga äldsta källorna framgå, att det nödvändigt sammanhänger med det därmed betecknade himlaväsendets karaktär av *troninnehavare*. Enär man förut som äldsta kända källa haft att basera sig en-

dast på de sekundära beläggen av ordet Meṭaṭron i *Talmud* och *Midraš*, har man framställt de mest växlande teorier om detta ords etymologi. Som exempel på olika etymologiska tydningar må nämnas härledningarna från: נָטַר, נָטַר, נָטַר, vakt³⁶; det latinska metator³⁷, det iranska Mithra³⁸, μετὰτύραννος³⁹, metatorion⁴⁰, μέτρον⁴¹: mediator⁴², mater, matrona⁴³, ja till och med från det hebreiska מְטַר⁴⁴ (regn, Meṭaṭron = regnbringaren).

Emellertid framkom redan J. H. MAIUS i sin *Synopsis Theologiae Judaicae* av år 1698 med den hypotesen, att Meṭaṭron härledde sig från ett grekiskt hypotetiskt ord, μετᾶθρονος. Metáthronos skulle betyda detsamma som σύμβρονος, ungefär = den som sitter vid Guds sida på härlighetens tron. Samma tydning omfattas av J. F. VON MEYER, *Blätter für höhere Wahrheit* (1823) (Meṭaṭron = der Mitthroner Gottes, ὁ μέτοχος τοῦ θρόνου), vidare av AD. FRANK i *La Kabbale*. I samma betydelse men härlett av (μετὰ θρόνου eller) μετᾶθρόνιος fattas det av GRÄTZ, LUZZATO, STEINSCHNEIDER och SALOMON MUNK. I vägen för denna tolkning stod dock det faktum, att Meṭaṭron ingenstädes betecknas såsom den som tronar vid Guds sida, såsom medinnehavare av den gudomliga tronen. Så framfördes av M. SCHWAB i *Vocabulaire de l'Angélologie*⁴⁵ den teorin, att μετᾶθρονος, från vilket Meṭaṭron skulle härleda sig, betyder: den som tronar näst efter, kommer i rang näst efter den Högste. Denna tolkning, som stödes av WEBER, BOX och OESTERLEY⁴⁶, torde vara den riktiga. Dock må det anmärkas, att det icke är troligt att Meṭaṭron kan härledas från det ingenstädes belagda hypotetiska μετᾶθρονος eller μετᾶθρόνιος. I stället torde det lättast härledas från den grekiska motsvarigheten till den formel, varmed namnet Meṭaṭron karakteriseras i de äldsta källorna, d.v.s. 3 *Henoks* Meṭaṭron-stycken. Där heter det nämligen, att Meṭaṭron är den, vars tron är en avbild av Guds tron, i glans närmast efter härlighetens tron, eller rent av som tronen näst efter

härlighetens tron, på grekiska: οὐ̄ ὁ θρόνος μέγιστος μετὰ [τὸν] θρόνον, ὁ θρόνος ὁ μέγιστος μετὰ θρόνον, i förkortad form: ὁ μετὰ θρόνον. Detta blir regelmässigt i transkriberad hebreisk form : מַטְטְרֹן. Sådana bildningar av änglanamn eller mystiska namn från grekiska ord och formler äro tämligen vanliga i särskilt de tidigare judisk-mystiska skrifterna.

III.

Till sist vill jag här framlägga ett försök till förklaring av begreppet Metatron.

När det gäller begreppet Metatron's utformning, måste man konstatera, att detta begrepp icke kan härledas ur någon enstaka, specifik idé. Dess uppkomst kan förklaras endast ur sammanträffandet av ett flertal idéhistoriskt betingade begrepp och föreställningar. Dessa kunna i korthet angivas sålunda:

1. Föreställningen om vissa änglaväsen, vilka kallades θρόνοι, hebreiska *kis'ōp*, arameiska *kurs'ūān*. Denna föreställning är belagd i *XII patriarkernas testamente*, Levis testamente, kap. 3⁸, i Kolosserbrevets 1¹⁶ och i 2 *Henok* 20¹.

2. Med dessa identifierades på judiskt område de s.k. 70 (72) änglafurstarna, vilka redan synas föreligga i 1 *Hen.* 89 o. f. kap. Dessa kommo att betraktas som 70 troninnehavande vice-regenter över världens nationer, och som Guds himmelska råd, koncilium, kallade 'det himmelska *Sanhedrin*' eller '*Bēp Dīn šæl-ma^alā*'.

3. Med denna föreställning förenades den i gnostiska system välkända iden om fursten, ἄρχων, över de världsbehärskande ἄρχοντες, vilken i förhållande till den högste gudomlige härskaren kallades 'den andre ἄρχων'. På judiskt område blev denne 'världens furste', שַׁר הָעוֹלָם, [*šar hā'ōlām*].

4. Denne שַׁר הָעוֹלָם, andre ἄρχων, blev nu identifierad

med Yahves ängel, som bär det gudomliga namnet, vilken i sin tur redan infogats i den vittutbredde urmänniskomystiken; detta skedde i en krets, där tydligen en långt utbildad mystik av liknande slag som den som spåras i de mandeiska källorna redan förelåg. Nyssnämnda identifiering är klart markerad i den av Box utgivna *Abrahams-apokalypsen*⁴⁷; i denna apokalyps saknas namnet Meṭaṭron, men allt tyder på att just på detta stadium begreppet Meṭaṭron tillkom. Det ifrågavarande himlaväsendet kallades nämligen Jaodel eller den lille Yahve (*Iāhō*). Men på grund av den djupt rotade vördnaden för det heliga namnet måste man helt naturligt ha dragit sig för att ofta upprepa den senare benämningen. Liksom man både i rabbiniska och i dessa judiskmystiska kretsar i stället för Gud, יהוה, betjänade sig av metonymer, sådana som מְקוֹם, [*māqōm*] (platsen = gudomens ort), שְׂכִינָה [*š'kinā*], eller tronen, כִּסֵּא הַכְּבוֹד, så använde man i stället för 'den lille Yahve (*Iāhō*)' uttrycket 'den andra tronen', eller מִטְטְרוֹן.

Meṭaṭron skulle alltså kort kunna betecknas som *metonymen* för 'den lille Yahve (*Iāhō*)'. Denna hypotes synes också bekräftas av språkbruket i de mystiska skrifterna ända från 3 *Hen*. I sammanhang av särskilt högtidlig innebörd heter det nämligen, att Meṭaṭron är det väsen, som kallas יהוה הקטן *Iahūæ* (*Iāhō*) *ha-qqāṭān*, den lille Yahve, som om man därmed velat ange hans verkliga namn. Man förstår härigenom också, varför Meṭaṭron icke förekommer i utom-judisk mystik, där icke samma djupt rotade bävan för det heliga namnet förefanns. Själva beteckningen 'den lille Yahve (*Iāhō*)' har däremot sin motsvarighet i gnosticismen. Namnet 'den (lille) *Iao*' påträffas t. ex. i *Pistis Sophia*⁴⁸ och de närbesläktade *Jeûböckerna*, liksom för övrigt det idékomplex, som sluter sig kring namnet Meṭaṭron, i sina grunddrag är den samtida mystikens olika systems gemensamma egendom.

Fotnoter

- ¹ Man erinrar sig i samband härmed 4:de evangeliets Jesus-ord: = Jag är *livets bröd*» t. ex..64⁸ eller: »Verken icke för att få den mat som förgås utan för att *få den mat som förbliver, och har med sig evigt liv, den som Människosonen skall giva Eder*» (6²⁷).
- ² Jfr den mandeiska föreställningen om 'Aḅapur i *Qolastā* (ed. LIDZBARSKI, sid. 91¹⁴), *Ginzā* (ed. PETERMANN), högra delen, sid. 288²²⁻²⁴ samt 4 Ev. 2²⁵.
- ³ Kap. 48 C⁷.
- ⁴ אָדָם כַּסְיָא också: אָדָם כַּסְיָא [*Adām kasīā*]; se t. ex. *Ginzā* (ed. Petermann), högra delen bok III, sid. 104^{44 ff.}, 102¹⁸, bok X, sidd. 243⁸⁻244⁶, 244¹³⁻¹⁵, 245¹³⁻²³; vänstra delen, bok II st. 18. sidd. 61¹³⁻⁶²¹. Jfr vidare REITZENSTEINS karakteristik av Adakas i *Das iranische Erlösungsmysterium* sidd. 48, 49.
- ⁵ Fol. 12 a, upprepat i *TB. Sanh.* 38 b. Metatron är alltså ungefär = Μέγας Ἀνθρώπος (Makranthropos) hos Setianer, Ofiter, Markos, enl. HIPPOL. Ἔλ. V 9, 20, VI 40 och *Pistis Sophia* III, ed. SCHMIDT s. 11^{20 ff.}.
- ⁶ Se särskilt 2 *Henok* rec. B., 21³, 22⁴⁻¹⁰, 24³; jfr rec. A. *ib.*
- ⁷ D.v.s. den i 1 Mos. 4²⁶ omnämnde אֱנוֹשׁ (Enos). Anledningen till att 'Ēnōš här framställes såsom avgudadyrkarnas fader, har man säkerligen att söka i en medveten opposition mot den i vissa kretsar härskande 'Ēnōš-mystiken; 'Ēnōš var urmänniskan (אֱנוֹשׁ = människa) och budbäraren, 'tidsålderns väktare', i vilken senare roll han uttryckligen identifieras ured den bibliske אֱנוֹשׁ (så t. ex. i de mandeiska källorna). 1 3 *Henok* övertager Henok 'Ēnōš' roll och 'Ēnōš repudieras.
- ⁸ בַּחֵר [Bāḥīr]. Här anspelas på 1 *Henoks* term 'Den Utvalde', t. ex. 1 *Hen.* 38, 39²⁶⁻²⁸, 45²⁻⁶, 46³, 47^{1, 3, 4}, 48⁴⁻⁵¹, 56⁵⁻⁵⁸, 61⁴⁻¹³, 62^{1, 2}, 63^{1-10, 12}.
- ⁹ Jfr 4 *Ev.* 5²⁷ och Mand. *Ginzā*, högra delen, bok XI (PETERMANN sidd. 256¹²⁻²⁵⁷⁹).
- ¹⁰ Med betoning av hans egenskap av upphöjd *människa*, representant för det gudoniliga i människovärlden. 3 *Hen.* 3, 4. (Arameiska: 'ullēmā.)
- ¹¹ *Ginzā*, högra delen, bok IX, senare hälften.
- ¹² Se t. ex. *Ginzā*, högra delen, bok V, st. 4, sid. 191¹¹⁻¹³, bok XI, sid. 270⁶⁻¹⁶ *Oxford Mand. Liturgier*, II xix, ed. LIDZBARSKI p. 244; H. ODEBERG, 3 *Enoch*, Introd. sidd. 68 ff.)
- ¹³ 3 *Hen.* 4⁵, 48 C¹.

¹⁴ *Sēfær talpiijōb*, Lublin 1884, fol. 11 d, *Ṭiqqunīm*, fol. 119 b.

¹⁵ וורר שתי רשויות בשמים [uaddai štē r^ešuijōp ba-ššāmāim].

¹⁶ TB. *Ḥaḡ*. fol. 15 a.

¹⁷ M. *Ḥaḡ. II*.

אין דורשין ... כמעשה בראשית בשנים ולא במרכבה
ביחיד אלא א"כ היה חכם ומבין מדעתו.

Likaledes *Tos. Ḥaḡ. II 1*, som efter בשנים insätter:

... אבל דורשין ליחיד

Man kunde sålunda medgiva en enskild undervisning från en mästares sida av till sådan kunskaps- eller mystisk övningsmeddelelse skickade lärjungar. De längst gående spekulationerna förkastas emellertid helt och hållet av *Mišnā*, som fortsätter: 'Kāl ha-mmistakkēl l^e-'arbā'ā d^ebārīm rāpūi lō k^e-'illū lō bā lā'ōlām: ma-ll^ema'^atā ma-llemattā ma-ll^efānīm uma-l^e'āḥōr'; det är: 'För den som spekulerar över följande fyra ting, vore det bättre om han aldrig hade kommit till världen: vad som är ovan, vad som är nedan, vad som är före (*scil.* skapelsen) och vad som är efter (*scil.* världens slut)'. *Mišna* själv vet dock icke, var gränsen mellan det tillåtna och förbjudna går.

Man finner att detta förbud dock icke kunde omedelbart genomdrivas. Till och med g^emārā'n i *TB.* och *TY. Ḥaḡ.* återger en mängd stoff, som måste räknas tillhōra מעשה בראשית och מעשה מרכבה. Den oppositionella tendensen är dock omisskännlig.

¹⁸ *Paruanqā* är ett persiskt låneord, som betyder sändebud, här: medlare och ledare, i mandeiskan ofta förekommande i betydelsen av sändebud och frälsare, befriare (= *pārōqā*).

¹⁹ Infogad i *Siddur Rab* 'Amrām Gā'ōn (uppl. 1865, foll. 3b, 12b-13a) samt i GærSom bæn 'Åšer, *Ijhūš ha-ššaddīqīm*, Mantua 1561.

²⁰ Med användning av det specifikt gudomliga attributet från 2 Mos. 34⁶. Jfr 1 Hen. 40⁹.

²¹ Bekant från JELLINEKS edition i hans *Beth ha Midrasch*, band III; finnes också tryckt i EISENSTEINS אוצר מדרשים, bd. I, foll.111 ff. samt WERTHEIMER, ספר פרקי היכלות, 1889.

²² Fragment av 1:sta och 2:dra martyrllegenden föreligga i tryck i JELLINEK, *Beth ha Midrasch*, band V, sidd. 167-169 och band VI, sidd. 19-36.

²³ Fragment tryckta i *Sēfær Rāzi'el*, Amsterdam 1701, fol. 37 b ff. Varshava 1913, foll. 30 b-d.

²⁴ Endast i MSS. Det äldsta (av år 1042) i Oxford, Bodleian Library, MS. Mich. 9, foll. 66 a-70 b.

- ²⁵ Ἐλεγχος (*Contra Hær.*), bok I, kapp. 13 ff.
- ²⁶ Ἐλεγχος VI 40-52.
- ²⁷ Jfr HIPPOL., Ἐλεγχος, VI 45.
- ²⁸ eller *Midraš k^e-pappū^h ba-^ašē ha-iiá‘ar*, tryckt i Salonica 1727.
- ²⁹ Infogad i *Šiijūnt*, Cremona 1560, pārašā *Yā‘aphⁿnān* och i *Ialqut R^e‘ūbēnt*, Varshava 1901, band 2, foll. 66 b ff.
- ³⁰ Också i *Šiijūnt*, samma pārašā, *Ialq. R. ib.*, och i *‘Arzē L^ebānōn*, Venedig 1601.
- ³¹ Omtryckt i min *3 En., part III*, sidd. נ”ב f.
- ³² הַרְבַּח דְּמֹשֶׁה, *The Sword of Moses*, edited by M. GASTER, Ph. D., London 1896.
- ³³ *Hom.* 2⁵², 3²⁰, 17⁴, 18¹³ f., *Rec.* 1⁵², 2²², 47, *Epiph. Pan.* 30³, 53².
- ³⁴ J. A. MONTGOMERY, *Aramaic Incantation Texts from Nippur (Univ. of Pennsylvania. The Museum Publications of the Babylonian Section)*, Philadelphia, U. S. A., 1913. Text nr 25 (CBS 16,009), jfr sidd. 99 och 208.
- ³⁵ Se O. CHWOLSON, *Die Ssabier etc.* I, ss. 196, 303, 438 och W. SCOTT, *Hermetica* I, ss. 97 ff.
- ³⁶ Så redan av författaren till *Šimmušā Rabbā*, vidare БАҢІА, *Peruš ‘al ha-tTōrā*, Pesaro, fol. 98 bc, Is. HOROVITZ, *Š^enē Lūhōp ha-bb^eriḥ*, Amsterdam 1649, fol. 230 c, A. JELLINEK, M. JASTROW.
- ³⁷ Denna härledning har varit modern bland judiska lärde, väsentligen på dogmatiska grunder. Märkvärdigt nog har man därmed anknutit till en abstrus kabbalistisk derivering. Exempel på förfäktare av denna etymologi äro ELIAS LEVITA, BUXTORF, DANZ (1723), CASSEL, M. SACHS (1852), L. HERTZFELD, HAMBURGER, FÜRST, S. KRAUSS, BACHER, FRIEDLÄNDER, EISENSTEIN, L. BLAU; dessutom har den med stort eftertryck hävdats av amerikanaren G. F. MOORE (i *Intermediaries in Jewish Theology, H. Th. R. XV*), dock utan att denne framlagt något nytt material eller argument.
- ³⁸ SCHMIEDER (1826), F. A. KORN (1836); viktiga äro WIESNERS artiklar *‘Mitrōn Mīpra’* i *Ben Chananja* 1862, s. 384 f., 1866, ss. 600-625; vidare ZIPSER, M. JOEL, A. KOHUT, K. KOHLER.
- ³⁹ FRANKEL, LEVY, F. WEBER.
- ⁴⁰ S. KRAUSS i 1:sta delen av *Griechische und Lateinische Lehnwörter etc.*
- ⁴¹ alternativt av A. JELLINEK.
- ⁴² H. GEBHARD.

⁴³ LEVI B. GERŠON.

⁴⁴ RUBEN HOSCHKE.

⁴⁵ Paris 1897, s. 170.

⁴⁶ W. O. E. OESTERLEY and G. H. BOX, *The Religion and Worshipt of the Synagogue*² (1911, ss. 196-204).

⁴⁷ G. H. BOX, *The Apocalypse of Abraham*, London 1919.

⁴⁸ t. ex. ed. HORNER, p. 6, ed. SCHMIDT², pp. 8 f., ed. MEAD, p.,10.